

A paronimák érvényesülése a szóhasználatban

Absztrakt: Minden nyelvben akadnak olyan szavak, amelyek nagyon hasonlítanak egymásra, és össze lehet őket tévesztetni egymással. Ezek a paronimák vagy hasonló hangzású szavak. Tanulmányozásuknak nemcsak lexikográfiai, hanem kommunikációs szempontból is jelentősége van, ugyanis az általuk okozott szótévesztés megértési gondokhoz vezethet. A beszélők leginkább azért tévesztik össze a hasonló hangzású szavakat egymással, mert felületesen ismerik őket, nem tudatosítják eléggé a köztük levő alaki különbséget. Beszélőtársuk olykor felismeri a tévedést, és megérti a beszélő közlését, ellenkező esetben kommunikációs zavar lép fel. Ha a beszélőtárs nem eléggé tudatos és figyelmes, akkor pedig félreérti azt, amit a beszélő mond. Akkor is bekövetkezhet szótévesztés, ha a beszélők figyelmetlenek. Nem törekednek arra, hogy megelőzzék a nyelvbotlást, de amint bekövetkezik, mindjárt helyesbítik közlésüket. Az alaki hasonlóság gyakran a véletlen műve, de szóhasadás is okozhat paronimiát.

Kulcsszavak: hasonló alakú szavak, szótévesztés, félreértés, szóhasadás

1. A paronimák

A nyelvek szóállományában nemcsak olyan szavak találhatók, amelyek alakjukban jól elkülönülnek egymástól, hanem olyanok is, amelyek nagyon hasonlítanak egymásra, és emiatt össze lehet őket tévesztetni egymással. Ezek a paronimák. A szakirodalom egy részében hasonló hangzású szavaknak nevezik őket (Prohászka 1951), más részében pedig hasonló alakú szavaknak. Ilyenek például a magyar helyység (amely településre vonatkozik) és a helyiség (ez pedig épületnek egy részét, szobáját jelöli), a szerb poveriti (a magyar rábíz igének felel meg) és a proveriti (ennek a jelentése 'ellenőriz'), az angol discreet és a discrete (az első 'tapintatos'-t jelent a köznyelvben, az utóbbi viszont szakszó, 'különálló', 'egyedi' a jelentése).

A paronimák felismerése ugyanolyan fontos kérdése lehet a szóállománynak, mint a szinonimáké, a homonimáké vagy az antonimáké. Tanulmányozásuknak nemcsak lexikográfiai, hanem kommunikáci-

* Dr. Molnár Csikós László, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

ós szempontból is jelentősége van, ugyanis az általuk okozott szótévesztés megértési gondokhoz vezethet.

A beszélők leginkább azért tévesztik össze a hasonló hangzású szavakat egymással, mert felületesen ismerik őket, nem tudatosítják eléggé a köztük levő alak különbséget. A beszélőtárs olykor felismeri a tévedést, és megérti a beszélő közlését, ellenkező esetben kommunikációs zavar lép fel. Ha a beszélőtárs nem eléggé tudatos és figyelmes, akkor pedig félreérti azt, amit a beszélő mond. Akkor is bekövetkezhet szótévesztés, ha a beszélők figyelmetlenek. Nem törekednek arra, hogy megelőzzék a nyelvbotlást, de amint bekövetkezik, mindjárt helyesbítik közlésüket.

2. Különös elszólások

A szótévesztés olykor a számon tartott paronimákon kívül eső szavak esetében is bekövetkezik. Váratlanul, mintegy atipikusan. Például: Az ATV tévében nyilatkozó műkedvelő csikós mondta egy műsorban a következőket: „a támadót lehet vele ártatlanná tenni” (lehet vele ártalmatlanná tenni helyett). Főtisztelendő Harmath Károly mondta Kartag Nándor tévés újságíró temetésén az elhunyt családjáról: „gyalázat érte őket” (gyász érte őket helyett). A Népszabadság Hullámhossz című melléklete írja Ciccolina lemezéről: "Részletes lemezkritikát nem mellőzünk!" (Inkább talán nem mellékelünk.) Az Edinburgh-i Magyarok közösségi portálról: „Ha nem vagy kíváncsi rá, hogy mit főz az akartad lakó, vagy nem akarod, hogy a huzat kivigye a meleget a lakásokból, akkor szólj rám nyugodtan.” (a hirdető az alattad szó helyett az akartad szóval élt). Egy weboldal (<https://orvosi-folyoiratok.com>) reklámszövegéből: Kipróbálom a Visimin-kezelést, és őszintén elmondom, hogy a látomásom javult, vezetni tudok, halászhatok, és meg tudom csinálni, amit régen. (Látomás helyett látást kellett volna írni.)

3. Idegen paronimák

Ismertebbek és motiváltabbnak tűnnek azok a paronimák, amelyeket hasonló alakú idegen szavak alkotnak. A beszélők nehezebben ismerik fel a köztük levő különbséget, kisebb biztonsággal különítik el őket egymástól. Az ilyen szavak összetéveszthetőségére, problematikus voltára szólások is emlékeztetnek: összekeveri a szezont a fazonnal, az allegóriát a filagóriával stb.

Íme néhány jellegzetesebb idegen paronima (Tótfalusi 2008):
adaptál (ige) Alkalmaz, illeszt, hozzáilleszt; *irod, film*: átdolgoz, átír, átformál, feldolgoz

adoptál (ige) *jog* Örökbe fogad, magához vesz, nevére írat

faktográfia főnév közg Tényközlő tájékoztatás, forrásokon alapuló adatközlés

fraktográfia főnév koh A törésfelületek mikroszkópos vizsgálata, amely választ ad rá, hogy miért következett be a törés

faktúra főnév műv Ecsetkezelés, amely a festmény felületét sajátosan alakítja; † ker áruszámla

fractura [fraktúra] főnév orv (csont)törés

fanatikus főnév Megszállott, elvakult, vakbuzgó, rajongó személy; melléknév Elszánt, szenvedélyes, féktelen, zabolátlan

lunátikus főnév † Holdkóros, alvajáró

káplán főnév (vallásügy) Segédlelkész || a. (régies) Gazdag földesúr v. főúr házi, udvari papja.

káplár főnév 1. (katonaság, régies) Tizedes 2. (átvitt értelemben, ritka) Hatalmaskodó, parancsoló, erőszakos, a külső fegyelmet szigorúan megkövetelő személy.

komika főnév szính Vígjátéki szerepeket játszó színésznő

komikus melléknév Furcsa, nevetséges; nevetető, mulattató, kacagató; főnév Vígjátéki színész; mulattató, tréfamester

koncílium főnév Gyűlés, népgyűlés, vall zsinat

konzílium főnév orv Orvosi tanácskozás egy adott kóreset megítéléséről; † tanács, tanácsülés

konferansz főnév szính Varieté műsorközlőjének fellépése; a konferálás szövege

konferanszié főnév szính Műsorközlő, bemondó, műsorvezető

kupé főnév közl Vonatfülke, kocsiszakas; közl hátul csapott, lejtős karosszériájú gépkocsitípus

kuplé főnév zene Refrénes szerkezetű, könnyed, gunyorosan érzelmes műdal, kabarédal

kvark főnév fiz A három legelemibb részecske közös neve, amelyekből, a legújabb feltételezések szerint, a már ismert elemi részecskék (elektron, proton, neutron stb.) felépülnek

kvart főnév zene Négyes hangköz, hétfokú skálában az alaphang és a tőle mért negyedik hang köze; ját kártyában négy egymás melletti lapból álló sorozat egy színben; nyomd negyedrést ív

publikum főnév Közönség (előadáson); a nagyközönség, a nyilvánosság

publikus főnév Nyilvános, köztudott; a nyilvánosságra tartozó, közölhető

regál főnév zene Csak nyelvsípkból álló kisebb, hordozható orgona a 15–17. században, zene a modern orgona nyelvregisztere, nyomd szedések tárolására szolgáló polcos állvány

regále főnév tört Királyi vagy földesúri haszonélvezet (vám, pénzverés, ill. malom, italmérés után) † állami egyedárusítási jog

statikus melléknév Nyugalmi állapotban lévő, kiegyensúlyozott, rögzített; főnév A statika szakembere

statisztikus főnév † Az államtudomány szakértője; a modern statisztika szakembere; melléknév A statisztikára vonatkozó, annak alapján álló

stimmel ige Egyezik, egybevág, összeillik, összhangban van; rendben van, úgy van, helyes; zene (zenész, zenekar) hangol

stimulál ige Élénkít, serkent, felajz, fokoz, növel; ösztönöz, ösztökél, lelkesít, sarkall, késztet

strand főnév Lapos, homokos vízpart; természetes vagy mesterséges szabadtéri fürdő

strang főnév ép Gáz- vagy vízvezeték fő ága; távközlési kábel

szaldó főnév (kereskedelem) 1. (Számla)egyenleg. 2. (ritka, bizalmas) Számlának, tarozásnak a kifizetése; szaldírozás. || a. (bizalmas) Ennek írásos igazolása a számlán

szaltó főnév (sport) 1. Akrobatának, artistának a magasból történő olyan ugrása, amelynek során a levegőben teljes fordulatot végez; halálugrás. 2. (sport) <Műugrásban> különféle nehézségi fokok szerint értékelt ugrás emelvényről, toronyból, ugródeszkaról. 3. (átvitt értelemben, választékos) Merész, veszedelmes fordulat, cselekedet

szetter főnév áll Azok a vadászkutyák, amelyeknek feladata a kisebb természetű vadak felkutatása, állása, és a vadász utasítására a vad felzavarása, esetenként a lelőtt vad apportírozása

szvetter főnév Rendszerint gyapjúból készült, derékig vagy csípőig érő meleg, kötött, általában gombos, ujjas ruhadarab; kötött mellény, pulóver

Olyasmi is előfordul, hogy a szópárnak csak egyik tagja idegen, a hozzá hasonló szó nem számít idegennek:

ecset főnév Általában nyélre erősített, hüvellyel összeszorított v. korongba foglalt sertéből, szőrből készült eszköz, amelyet festéknek v. más híg, esetleg pépes anyagnak valamire való felkenésére, szappanhab felverésére v. pornak, szemétnek valamely felületről való eltávolítására használnak. || a. Képek festésére v. mázolásra használt ilyen eszköz.

mecset főnév Mohamedán templom

favella főnév Hullámlemezekből összetákolt viskó a latin-amerikai (főleg a brazíliai) nagyvárosok nyomornegyedeiben; az ilyen viskókból álló nyomornegyed

favilla főnév, (népies) *favella* Fából készült, hosszú nyelű, villa alakú mezőgazdasági eszköz, amelyet főleg szalmas takarmány rakására, gyűjtésére használnak

kumisz főnév Kancatejből erjesztett közép-ázsiai szeszes ital

komisz melléknév Rosszindulatú és kíméletlen <személy>, emberre jellemző <magatartás, megnyilatkozás> ; rossz minőségű, nagyon silány <anyag, áru>; (katonaság, régies) A katonaság részére nagy mennyiségben és durva minőségben készített <ke-

nyér, ruha>; főnév (katonaság, régies) Kincstári katonai felső- v. alsóruha; szabványos alakú és összetételű katonai kenyér, cipó

kvarc főnév ásv Üvegfényű, átlátszó szilikátkristály; kvarcüveg
karc főnév (ritka) Karcolás nyoma; művészettörténet tüvel fémlapra karcolt és maratással sokszorosításra alkalmassá tett rajz; irodalomtudomány, régies karcolat

4. Magyar paronimák

Az eredeti magyar szavak közt is akadnak olyanok, amelyeknek hasonló az alakjuk, noha egészen mást jelentenek. Némelyeknek még a szófajuk is eltérő. A ritkábban használtakat össze is tévesztik a beszélők.

Íme néhány jellegzetesebb magyar paronima (Bárczi és Ország 1959–1962):

borong tárgyatlan ige 1. (irodalmi nyelvben) <Természeti jelenség> sötéten mutatkozik, sötétlik valahol. || a. (ritka, költői) Homályosan világít 2. (átvitt értelemben, irodalmi nyelvben) <Személy> elmélázó, borús hangulatban van, gondolkodik, mereng. || a. (átvitt értelemben, választékos) <Lelki jelenség> borúsnak, komornak, sejtelmesen szomorúnak v. meghatóan fenségesnek mutatkozik

borzong tárgyatlan ige <Hidegtől, láztól v. irtózáttól, undortól> egész testében v. testének nagyobb részében mintegy belső remegést, sajátos rázkódást érez, rendszerint úgy, hogy bőre közben libabőrös.

cipel tárgyas ige 1. <Erejéhez mérten súlyos tárgyat, terhet, magával tehetetlen személyt> erőlködve, nehezen visz, hoz, hord. 2. Valakit, valamit erőszakkal magával hurcol valahová. 3. (átvitt értelemben, ritka) <Nehéz sorsot> akarata ellenére, kényszerből visel.

cirpel tárgyatlan ige *ciripel* (hangutánzó) <Tücsök, kabóca, több más rovar> hosszan, messze hangzón, egyhangúan vékony, megmagszakadó hangon szól.

csoda főnév csodát, csodája, (népies) csuda I.1. Az eddig ismert természeti törvények alapján meg nem magyarázható, rendkívüli jelenség v. esemény, amelynek előidézője a vallásos hit szerint valamely természetfölötti lény v. erő. || a. Valamely mesében v. a kezdetleges népi hiedelemvilágban szereplő olyan jelenség, esemény v. lény, amely, ill. aki a valóságban nem fordulhat elő. 2. A természet v. az emberi tevékenység olyan jelensége, alkotása, amely rendkívüliségével, ritkaságával ámulatba ejt || a. (régies, irodalmi nyelvben) Torz, rendkívül visszataszító külsejű ember v. állat; szörnyszülött 3. (gyakran bizalmas, túlzó) Olyan meglepő, szinte hihetetlen dolog, esemény, tény, amely ámulatba ejt, csodálkozásra késztet. 4. (régies, irodalmi nyelvben) Csodálkozás, bámulat

csorda főnév 1. Reggelenként kihajtott, esténként hazaterelt s együtt legeltetett szarvasmarháknak rendszerint nagyobb csoportja. 2. Egyéb növényevő, nem háziállatok legelő falkája. 3. (népies) Gulya, konda. 4. (átvitt értelemben, rosszalló) Fegyelmezetlenül, erkölcsi felelősség nélkül viselkedő emberi csoport, csapat, sereg; horda. 5. (néha rosszalló) <Állatból, emberből> egy csordát kitevő mennyiség.

doboz főnév 1. Valaminek a tartására, megőrzésére, ill. csomagolására való, papír-, fa- v. fémlemezéből készült, rendszerint fedeles v. csukható tartó. || a. <Valamely készüléken> a szerkezeteket, az alkatrészeket befoglaló, védő szekrény. 2. (műszaki nyelv) <Valamely készüléken> olyan burkolat, amely megakadályozza a feszültség alatt levő részek érintkezését. 3. jelzői használat(ban) Annyi, amennyi egy dobozba befér.

toboz főnév (növénytan) Elfásodott tengelyű termős virágzat, ill. az ebből kifejlődött pikkelyes termés.

fizetés 1. A fizet igével kifejezett cselekvés. || a. Illeték, közteher, kötelezettség fizetési eszközzel történő kiegyenlítése, lerovása. 2. <Munkaviszonyban álló személynek> munkája, szolgálata fejében rendszeresen folyósított meghatározott pénzösszeg; illetmény, bér, járandóság. 3. (ritka, régies) Költség. 4. (ritka, régies) Díj, jutalom. 5. (átvitt értelemben, ritka) <Fenyegető kifejezésekben:> megtorlás, bosszú.

fizetség főnév (népies) 1. Az a pénzösszeg, amelyet valakinek valamiért kifizetnek. 2. (átvitt értelemben) Általában ellenszolgáltatás, jutalom.

kereset főnév (főként egyes számban) 1. Olyan pénzbeli, esetleg természetbeli díjazásoknak az összege, amelyekhez valaki bizonyos idő alatt rendszerint több alkalommal végzett munkájával jut. 2. Keresettel járó foglalkozás. 3. (jogtudomány) Polgári per megindítása iránti kérelem, beadvány valamely bírósághoz. 4. (népies, régies) Keresnivaló

kereslet főnév (csak egyes számban) 1. A fogyasztók vásárlási igénye, kedve, a vevők érdeklődése a piacra, eladásra kerülő áruk iránt. 2. (közgazdaságtan) Az a pénzmennyiség, amelyet egy időszakban a fogyasztók a piacra, eladásra kerülő áruk megvásárlására fordítanak, és amely a kínálattal együtt az áruknak az érték, ill. a termelési ár körül való ingadozását eredményezi

kicsinyel tárgyas ige Értéktelennek v. magához nem méltónak tart valamit; lebecsül, lekicsinyel

kicsinyell tárgyas ige 1. A kelletténél, megfelelőnél kisebbnek tart valamit. 2. A szükségesnél, kívántnál kevesebbnek tart valamit; kevesell

kíséret főnév 1. Egy v. több személy, aki valakit útjában kísér. || a. <Magas rangú személy nyilvános szereplésekor> a közvetlen környezetéhez tartozó személyek összessége. 2. Az a dolog, folyamat, jelenség, amely valakit, valamit kísér, valakivel, valamivel együtt jár, együtt jelentkezik. 3. (zene) Magánének v. énekkar, szólóhangszer, szavalat előadásának hangszeres, (ritka) énekes aláfestése.

kísérlet főnév 1. (tudományos) A tudományos megismerés egyik módszere v. eszköze, amellyel valamely jelenséget, feltételt, okot tervszerűen és módszeresen előidézünk, létrehozunk tudományos megfigyelés végett. 2. Valamely cél elérésére, szándék megvalósítására irányuló, rendszerint sikertelen törekvés, próbálkozás, puhatolódzás. || a. (irodalomtudomány) Valamely író, költő, művész bizonyos irányú törekvése, valamely műfajban, műben, tárgyban tett próbálkozása, első alkotása. 3. (jogtudomány) Olyan cselekmény, amellyel a tettes a kérdéses büntetett végrehajtását megkezdte, de be nem fejezte.

másolat főnév 1. Valamely szövegnek, kül. hivatalos iratnak, levélnek az eredetivel v. az első példánnyal szóról szóra megegyező második v. további példánya. 2. Műtárgyról, különösen eredeti képzőművészeti alkotásról másolói munkával készült és az eredetit mindenben utánzó másik hasonló tárgy, különösen festmény; kópia. || a. Ismertebb szobornak mechanikai eljárással több példányban és rendszerint kisebbített formában készített mása. 3. (fényképészet) A negatívról közvetlenül másolt, azonos méretű pozitív levonat, (fény)kép. 4. (átvitt értelemben) Valamely eredeti ötletnek, alkotásnak új lelemény híjával való utánzata.

másodlat főnév (hivatalos) 1. Rendszerint elveszett v. megsemmisült hivatalos iratnak az eredetivel szóról szóra egyező, azonos értékű második példánya, eredeti v. az eredetivel egyenértékűnek tekintett aláírásokkal ellátott másolata. || a. (ritka) Hivatalos iratnak az első példánnyal egyidejűleg kiállított s azzal minden tekintetben egyező példánya. 2. (ritka, régies) Hasonmás.

nevel ige I. tárgyas Növekedésében segít. II. Fejlődésében irányít; alakítva fejleszt.

növel ige 1. tárgyas <Testet, tárgyat, halmazt> térfogatában, terjedelmében egyre nagyobbá tesz. 2. Elősegíti v. okozza, hogy valami nőjön.

pacskol ige (hangutánzó) tárgyas <Valamely tárgyat, testrészt, folyadékot híg v. puha anyagot> tenyerével v. valamely lapos tárggyal aprózva, csattanó hangokat adva, nem erősen üt(öget), csapkod; paskol. || a. tárgyatlan <Valamely folyadékban v. híg anyagban> csapkodva játszadozik; pancsol.

paskol ige (hangutánzó) 1. tárgyas (tárgy nélkül is) Pacskol. 2. tárgyas (tárgy nélkül is) Többször (erősen) üt, csapdos, verdes valakit, valamit 3. tárgyas <Hullám, hullámozó víz, eső> tompa zajjal csapkod, verdes valamit; nekicsapódik valaminek. || a. tárgyatlan (ritka) <Jégeső, eső> tompa zajjal nekiütődik valaminek.

redő főnév (választékos) 1. (Művészileg elrendezett v. magától tetszetősen képződő hullámszerű) ránc v. gyűrődés <ruhán, ruhaneműn, kelmén>. 2. (választékos) Ránc <emberi test bőrén, főként az arcon, homlokokon>. 3. (átvitt értelemben, ritka, irodalmi nyelvben)

Valaminek a nehezen föllelhető v. áttekinthető részei, rejtett zugai

redőny főnév 1. Felhúzható és leereszthető (rendszerint valamely felül elhelyezett hengerre felcsavarható) vászon, fa vagy vas szerkezet ajtó, ablak, kirakat elsötétítésére v. lezárására; roló. || a. Némely bútor leereszthető, ill. felhúzható zárószerkezete, ajtaja. 2. (műszaki nyelv) Duzzasztóművek vízzáró szerkezete.

rekesz főnév 1. <Üreges testben, helyiségben> válaszfallal elkülönített, de nem teljesen zárt rész. 2. Az ilyen üreges részeket elkülönítő válaszfal. 3. Hézagosan rakott deszkából összerótt, gyümölcs v. kis élő állat szállítására használt ládika

retesz főnév 1. <Ajtón, kapun> egyszerű záró szerkezet, amely a zárást nyílásba betolható pánt v. rúd segítségével végzi; tolózár. 2. <A kulccsal zárható zárok nagy részén> az a csúsztatható fémlemez, amely kulcs segítségével a zárlemez nyílásába tolható, s így a zár bezárható. 3. (tájszó) Csukló körül forgó, egyik végén lyukas pántból és az ajtófélfára szerelhető rögzített (vas)karikából álló szerkezet ajtók bezárására; a pánt ráhajtása után a (vas)karikába lakatot akasztanak. 4. (ruházkodás) Ruhadarab hasítékának, gomblyukának a végén hurkolással készült erősítés.

tanúság főnév (többes számban ritka) 1. (választékos) Az a tény(állás), magatartás v. állítás, amely bizonyít valamit; bizonyság, bizonyíték. || a. (régies) Bizonyágtétel, bizonyítás; tanúskodás. 2. (jogtudomány) Hivatalos (bírói stb.) eljárás során tanúként való szereplés, tanúskodás, tanúi minőség.

tanulság főnév 1. Példából, eseményből, tapasztalatból levont, természetesen következő, önként adódó hasznos ismeret, okulás. 2. (tájszó) Tudás, tudomány. 3. (ritka, tájszó) Tanulás, iskolázás. 4. (régies, irodalmi nyelvben) Tanúság, tanú, bizonyíték

zsarnok I. főnév 1. Olyan uralkodó v. a politikai hatalmat gyakorló személy, aki korlátlan hatalmát, egyeduralmát saját akaratának erőszakos, jogot, szabadságot nem tisztelő, kegyetlen érvényesítésére használja (fel). 2. (átvitt értelemben) Olyan személy, aki alárendeltjeivel, alkalmazottaival v. általában környezetével hatalmaskodik, hatalmát mások rovására érvényesíti. || a. (átvitt értelemben, bizalmas, gyakran tréfás) Valakinek szeretetével,

gyöngédségével a saját céljára túlon túl visszaélő személy. 3. (átvitt értelemben, választékos) Olyan erő, amely valaki, valami ellenére v. tőle függetlenül uralkodik rajta, rendelkezik vele. II. melléknév 1. Zsarnokként uralkodó, viselkedő, cselekvő személy; zsarnoki. 2. Zsarnoktól eredő, rá jellemző, vele kapcsolatos; zsarnoki.

zsarátnok főnév (régies, irodalmi nyelvben) 1. Kialvóban levő, felületén már elhamvadt és csak belül izzó parázs. || a. Parázs. 2. jelzői használat(ban) (ritka) Parázsló, tüzes

Olykor kettőnél több hasonló alakú szó alkot paronimát:

köret főnév (konyhaművészet) A hús mellé kiegészítésül adott és vele együtt tálalt, fogyasztott étel (pl. burgonya, rizs, tarhonya és egyes zöldségfélék rántás nélkül elkészítve); körités.

körlet főnév (katonaság) Valamely katonai v. rendőri alakulat elhelyezésére használt terület, ill. ennek közvetlen környéke, amelyben minden katonai v. rendőri jellegű ügyben ez az alakulat illetékes.

körzet főnév (hivatalos) 1. Bizonyos központ körül fekvő, meghatározott sugarú terület. 2. Bizonyos központ körüli v. egységes jellegű nagyobb terület. 3. Valamely hivatal, intézmény, hivatalos személy hatáskörébe tartozó terület.

provincia főnév tört meghódított és helytartó által kormányzott, Itálián kívül fekvő tartomány az ókori római birodalomban; tartomány, vall rendtartomány, katolikus szerzetesrend nagyobb szervezeti egysége; vidék, a fővárostól messze eső országrész; † feladat, feladatkör

providencia főnév vall az isteni gondviselés, előrelátás, gondoskodás

proveniencia főnév származás, eredet

szeder főnév szedret 1. Rendszerint vadon termő, apró bogyókból összenőtt, félgömb alakú, hamvas kék v. fekete, savanykás ízű gyümölcs. 2. (népies) Fán termő eper.

szender [1] főnév (csak egyes számban) (elavult, irodalmi nyelvben) Szendergés, könnyű álom, alvás.

szender [2] főnév (állattan) Sebesen, zúgva szálló, nagy alkonyati v. éjjeli lepke; első szárnya hosszú, keskeny, a hátsó rövid és széles, élénk színű.

A paronimáknak jellegzetes csoportjaik vannak: fosztóképzősek, mássalhangzójuk hosszúságában eltérők, magánhangzójuk hosszúságában eltérők stb.

Az fosztóképzős paronima egyik tagja -atlan, -etlen képzős, a másik pedig -talan, -telen képzős: gondatlan ('nem elég gondos, hanyag') ↔ gondtalan ('gond nélküli'), lelketlen ('kegyetlen') ↔ lélektelen ('gépies, érzések nélküli'), tárgyatlan ('tárgy nélküli') ↔ tárgyatalan ('fontosságát vesztett'), álmatlan ('alvás nélkül töltött') ↔ álomtalan ('álom nélküli'), szemetlen ('szem nélküli') ↔ szemtelen ('kihívó viselkedésű'), gyámolatlan ('gondozatlan') ↔ gyámoltalan ('tehetetlen') stb. (Grétsy 1959)

Mássalhangzójuk hosszúságában térnek el: ép (sértetlen) ↔ épp (éppen), hal (vízi állat) ↔ hall (hangot érzékel; előszoba), kicsinyel (lebecsül) ↔ kicsinyell (kicsinek tart), megy (jár, halad) ↔ meggy (gyümölcsfajta), sarkal (cipőt javít) ↔ sarkall (ösztönöz), var (seb bevonata) ↔ varr (öltöget) stb.

Magánhangzójuk hosszúságában térnek el: áru (termék) ↔ árú (ellenértékű, például magas árú), falu (kistelepülés) ↔ falú (fallal ellátott), elől (az elején) ↔ elől (valahonnan), kor (életkor vagy időtartam) ↔ kór (betegség), pöre (peres ügye) ↔ pőre (csupasza), sújtás (díszes hímzés) ↔ sújtás (ütés, csapás) stb.

5. Szóhasadás

Az alaki hasonlóság gyakran a véletlen műve, de a hasonló hangzású szavak ugyanabból a tőből is eredhetnek, ezek szóhasadással jöttek létre. A mai nyelvben azonos, hasonló vagy teljesen eltérő lehet a jelentésük. (Grétsy 1962, Horváth 2004, Lőrincz 2002, Lőrincz 2009)

A teljes szóhasadás révén önálló, saját jelentésű lexémák keletkeznek: **nevel** (növekedésében segít; fejlődésében irányít; alakítva fejleszt) – **növel** (térfogatában, terjedelmében egyre nagyobbá tesz; elősegíti vagy okozza, hogy valami nőjön); **bán** (fájdalmat, lelkiismeretfurdalást, megbánást érez; bánkódik, búslakodik valami miatt; sajnál, fájlal valamit) – **bánik** (eljárást követ, viselkedést tanúsít; rendszeresen foglalkozik vele)

Alakvariánsok funkcionális elkülönülése esetén a hasonló alakú szavak pragmatikai jelentésükben térnek el egymástól: **kapsz** (köznyel-

vi) – **kapol** (népnyelvi), **megy** (köznyelvi) – **megyen** (népnyelvi), **sü-tötte** (köznyelvi) – **sütte** (népnyelvi)

Akkor beszélhetünk részleges szóhasadásról, ha a szavak nyelv-tani alakjukban különülnek el egymástól. Jellegzetes az iktelen és az ikes szóalak különválása: **áldoz** (köznyelvi) – **áldozik** (régies); **áthajol** (köznyelvi) – **áthajlik** (régies); **átnyúl** (köznyelvi) – **átnyúlik** (régies); **alányúl** (köznyelvi) – **alányúlik** (régies). (Elekfi 1996)

A mai szóhasználatban az áldoz és az áldozik kapcsolatában már teljes szóhasadás következett be: az iktelen **áldoz** 'szívesen és erejéhez mérten bőkezűen költ rá' jelentésű, az ikes **áldozik** értelme pedig 'szertartásban az oltáriszentséget magához veszi'. (Lőrincz 2002)

6. Kitekintés

A paronimák kérdésköre viszonylag mellőzöttnek tűnik a magyar nyelv tudományban és lexikográfiában. Vannak olyan nyelvek, amelyekben nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki. Az oroszok paronimaszó-tárt is megjelentettek (Visnyakova 1984). Mi is példát vehetnénk róluk.

A paronimákkal való foglalkozás több szempontból is hasznos lehet. Elsősorban a szótévesztések megelőzése érdekében kell alaposabban megismernünk őket. Ezenkívül hozzájárulhat a nyelvi jelenségek természetének a megértéséhez. Jól hasznosíthatók a paronimák a nyelvi játékokban, közvetve pedig a nyelv elsajátításában, akár anyanyelvként, akár idegen nyelvként.

Felhasznált irodalom:

BÁRCZI G. ÉS ORSZÁGH L. (szerk.) (1959–1962): *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII., Akadémiai Kiadó, Budapest

ELEKFI L. (1996): Részleges szóhasadások mint határesetek, *Magyar Nyelv*, 92. évf., 3. sz., 286–296.

GRÉTSY L. (1959): Fosztóképzős alakpárjaink és a nyelvszokás. *Magyar Nyelvőr* LXXXIII., 257–268.

GRÉTSY L. (1962): *A szóhasadás*, Budapest, Akadémiai Kiadó

HORVÁTH K. (2004): Töprengések a szóhasadás jelentőségéről, 133–142. in: GECSŐ T. (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXIV, Tinta Könyvkiadó, Budapest

- LŐRINCZ J. (2002): A szóhasadás kérdéséhez, 321–324. in: *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata*, Írások Grétsy László 70. születésnapjára, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- LŐRINCZ J. (2009): Nyelvi jelentés és variativitás, *Szemantikai alapismeretek*, Komárom, Selye János Egyetem
- PROHÁSZKA J. (1951): Hasonló hangzású szavak fölcserélése, *Magyar Nyelvőr* LXXV, 284–288.
- TÓTFALUSI I. (2008). *Idegenszó-tár: Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- VISNYAKOVA O. V. (1984): *Szlovári paronimov russzkogo jazika*, Russzki Jazik, Moszkva